

גורלו של הלגיון ה-XXII דיאוטריונה

לורנס קפי

בעבר נדרשתי לנושא המערך של הלגיונות בפרובינקיות הרומיות המזרחיות בימי שלטונו של הדריאנוס.¹ אני שב לנושא זה, לאחר שבאדיבות מארחי ניתן לי לבדוק אחדים מן הלוחות הנושאים כתובות על אמת המים הגבוהה בקיסריה, שלא ראיתם באופן בלתי אמצעי קודם לביקורי בישראל.

הלגיון ה-XXII דיאוטריונה (Deioteriana) הוא אחד מן הלגיונות הפחות מתועדים מבחינה אפיגרפית, חלקית מפאת שהותו הממושכת והכמעט רצופה במצרים.² התואר דיאוטריונה נגזר בוודאי מדיאוטרס (Deiotarus), מלך גלטיה, שעמד תחילה לצדו של פומפיוס, ולאחר-מכן לצדו של יוליוס קיסר, במלחמות האזרחים של הרפובליקה המאוחרת, ואשר מת בשנת 40 לפה"ס. אפשר להניח בנקל (אם כי ככל הנראה בטעות גמורה), שהלגיון זכה לתוארו לאחר נצחון כלשהו על כוחותיו, או על ממלכתו, של דיאוטרס. אולם את ראשית קורותיו של הלגיון ניתן לשחזר בדרך שונה לגמרי. ידוע, שדיאוטרס צייד ואימן אחדים מגדודיו כלגיונרים: קיקרו מספר על 30 קוהורטות, שכל אחת מהן מנתה 400 איש; מחבר ה-*Bellum Alexandrinum* — על שני לגיונות, שנלחמו, ללא הצלחה מרובה, בקרבות הראשונים נגד פארנקס (Pharnaces) מלך פונטוס;³ קיימים איזכורים מאוחרים יותר לגבי לגיון יחיד, אשר עשויים אולי להצביע על התקבצות מחדש של הנוותרים בחיים מן הקרבות הראשונים. לאחר קרב צלה (Zela), בשנת 47 לפה"ס, שבו לקח לגיון זה חלק, נעלמו גדודיו של דיאוטרס, וניתן היה לצפות שלא יוזכרו עוד. אולם היו חוקרים שטענו, כי התואר 'דיאוטריונה' והמספר הסידורי XXII, שהוא הגבוה ביותר בסדר המספרי של הלגיונות של אוגוסטוס (ולכן, ככל הנראה, האחרון שנוצר בתקופת שלטונו), מצביעים על כך, שהלגיון של דיאוטרס המשיך להתקיים כיישות מוכרת בצבא של הממלכה-הקלייניטית גלטיה, עד שזו התמוגה באימפריה, בשנת 25 לפה"ס, כאשר הועבר הלגיון בשלמותו לצבא הרומי.⁴

* המאמר מתבסס על הרצאה באנגלית שניתנה בכנס יוון ורומא בארץ-ישראל, המרכזים לחקר ארץ-ישראל ויישובה של אוניברסיטאות חיפה ותל-אביב, 25-28 במארס 1985, ותראה אור בספר הכינוס.

1 וראה: L. Keppie, 'The Legionary Garrison of Judaea under Hadrian', *Latomus*, 32 (1973), pp. 859-864

2 E. Ritterling, 'Legio', *RE*, 12, cols. 1791-1797; J. Lesquier, *L'armée romaine d'Égypte*, Cairo 1918, pp. 40-59; H.M.D. Parker, *The Roman Legions*, Oxford 1928, pp. 217 f.

3 Cicero, *Epistulae Ad Atticum*, 6,1,14; idem, *Pro Rege Deiotaro* 14, 22; *Bellum Alexandrinum*, 34, 39-40, 68-69, 77

4 ראה לאחרונה: L. Keppie, *The Making of the Roman Army: From Republic to Empire*, London 1984, pp. 140, 212

האזכור הראשון של הלגיון ה־XXII הוא משנת 8 לפה"ס.⁵ אינני מכיר ידיעה כלשהי על סמל או סמלים של הלגיון, העשוי הן לרמוז על מקורו והן על ראשיתו של לגיון זה. בתקופת הרפובליקה המאוחרת, ובעיקר בימי מלחמות האזרחים, הוקמו בפרובינקיות לגיונות אחדים, שאנשיהם לא היו אזרחים רומיים מלידה. יחידה אחת מסוג זה המשיכה להתקיים בתקופת האימפריה — הלגיון ה־V אלאודה (Alaudae), שנוסד על־ידי יוליוס קיסר בגליה; אולם האחרים חדלו מלהתקיים. אחרי הקרב הימי באקטיום פיטר אוקטוויאנוס את החיילים אשר לא היו אזרחים ואשר שירתו בלגיונותיו של אנטוניוס,⁶ ושילח אותם לבתיהם ללא פיצויים. משום כך אין הדבר מתקבל על הדעת, שהוא קיבל את הלגיון הדיאטרניאני כחלק מצבאות הקבע של האימפריה. אולם מקבילה חלקית למיזוגו של הלגיון ה־XXII דיאטרניאנה ניתן לראות מאה שנה מאוחר יותר בצירופם של הלגיון I ו־II אדיוטריקס (Adiutrix) כ־iustae legiones (לגיונות סדירים) במלחמות האזרחים בשנים 68-69 לספירה. לגיונות אלה היו מורכבים מאנשי־צי, שלא היו אזרחים, ממיסנום וראוונה. כן ראויה לתשומת־לב 'הקוהורטה המלכותית' של פולמוניאקוס מלך פונטוס (Polemoniacus) שבתקופת נירון, חייליה קיבלו אזרחות ונכנסו לשירות הרומי, כאשר חלק זה של החוף הדרומי של הים־השחור נעשה לפרובינקיה של האימפריה.⁷

ידוע לנו, שבשנת 8 לפה"ס הלגיון ה־XXII כבר היה מוצב במצרים, ומתקבל על הדעת, שנשלח למקום זה מייד עם המיזוג, ושם היה לאחד משלושת הלגיונות שהוצבו במצרים בימי אוגוסטוס.⁸ מעמדה המיוחד של מצרים במערכת הפרובינקיות הרומית איפשר אולי ללגיון חריג זה להיות חלק מחיל המצב שלה. מן הראוי לציין, שקיימת אי־בהירות מסוימת באשר למוצאו של לגיון אחר, ה־III קירנאיקה (Cyrenaica), בימים הראשונים של חיל המצב במצרים; גם הידיעות על קודמיו אינן ודאיות.⁹

אין עדות לקיומו של התואר 'דיאטרניאנה' עד לתקופה הפלאוויית.¹⁰ מעניינת כתובת טיברית מונופרום (ונפרו), המזכירה את הטריבון אאולוס לוסיוס גאלוס, המייחסת ללגיון ה־XXII את התואר קירנאיקה.¹¹ אפשר אמנם להניח, שמקדיש הכתובת או הסתת היה הגורם בלבול בין הלגיון ה־XXII ל־III, אשר היה ידוע בתואר קירנאיקה; אולם ייתכן יותר, ששני לגיונות אלה, אשר שימשו כחיל המצב המאוחד של מצרים מסוף ימי אוגוסטוס ואילך אימצו במשותף את

5 *Berliner Griechische Urkunden* [=BGU], iv.1104; cf. 1108 (5 BC) על מייסד אפשרי ראה: *Inscriptiones Latinae Selectae* [=ILS] 2274

6 קאסיוס דיו, נא 3, 2.

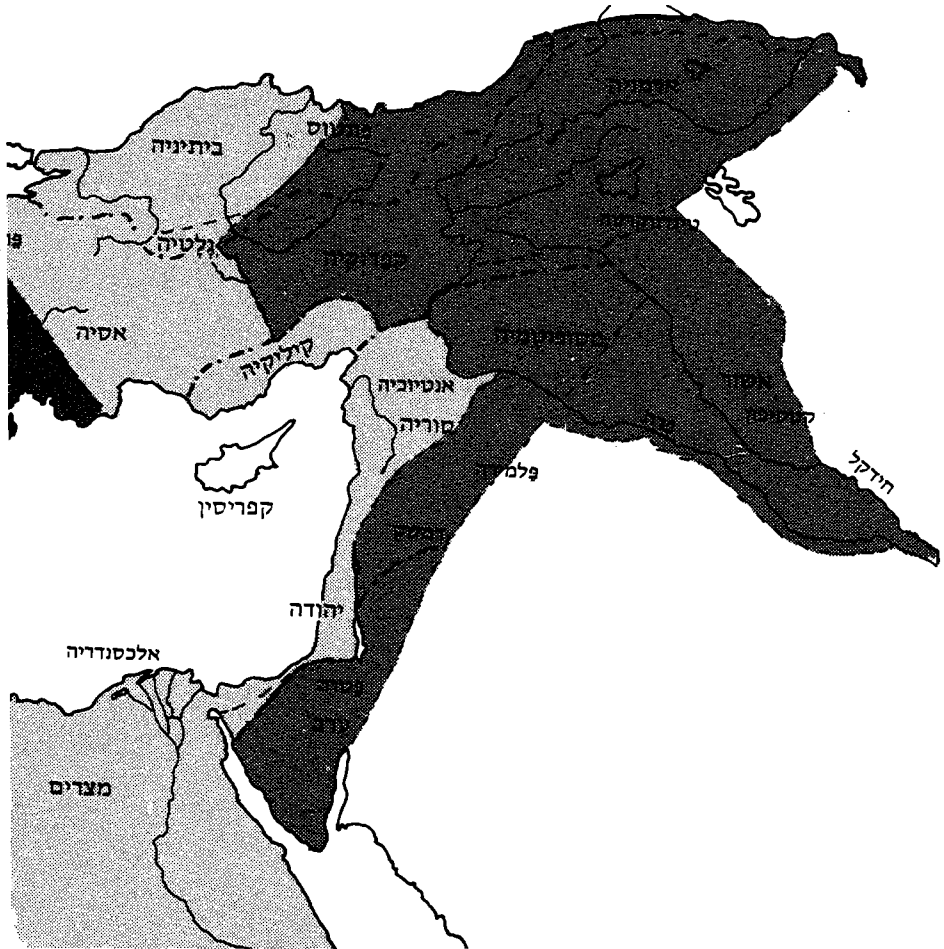
7 פרקר (לעיל, הערה 2), עמ' 100 ואילך; טאקיטוס, דברי הימים ג 47.

8 סטראבו (גיאוגראפיה, יז 1, 12) מספר על שלושה לגיונות: בסוף ימי שלטונו של אוגוסטוס ירד מספרם לשניים. ראה: M.P. Speidel, *Chronique d'Egypte*, 57 (1982), p. 120

9 קפי (לעיל, הערה 4), עמ' 134, 142. גדודו של אוקטוויאנוס עצמו במלחמת האזרחים, הלגיון ה־III, ידוע כלגיון ה־III אוגוסטה, ובן־זוגו הוא הלגיון ה־III גאליקה (Gallica), ששירת באותן שנים תחת פיקודו של אנטוניוס. לא ברור, כיצד היה בצבא של האימפריה הקדומה לגיון שלישי שנשא אותו מספר, אם כי בדרך־כלל שימת הלב מכוונת כלפי אותם גדודים ששירתו באפריקה עם לפידוס עד לשנת 36 לפה"ס. על הרעיון המעניין, שהלגיון ה־III קירנאיקה היה לגיון 'גלאטי' נוסף, ראה: H.A. Sanders, 'The Origin of the Third Cyrenaic Legion', *American Journal of Philology*, 62 (1941), pp. 84-86. אולם קשה להסביר את מספרו, III, על יסוד הסבר רגיל זה או כל הסבר אחר.

10 *Papyrus Michigan* [=PM] vii.432; M. Mello & G. Voza, *Le iscrizioni latine di Paestum*, Napoli 1968, no. 86

11 *ILS*, 2690

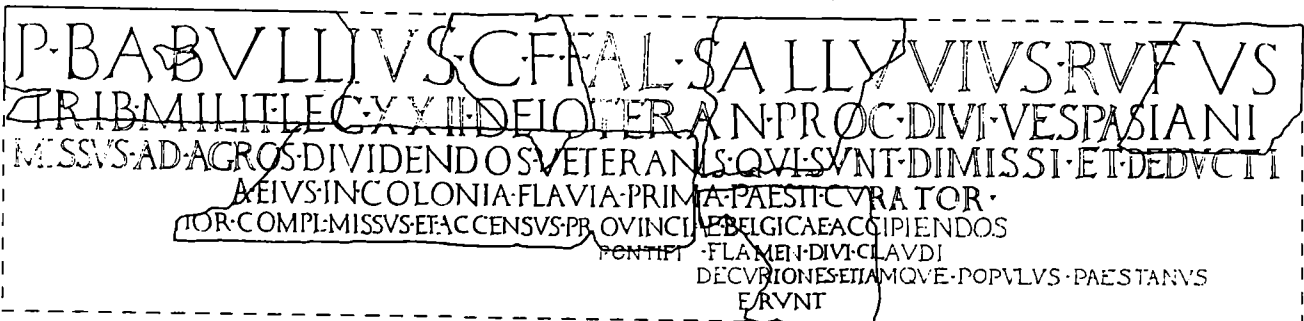

מזרח האימפריה הרומית בתחילת הספירה הנוצרית

התואר לאחר נצחון כלשהו בגבול המערבי של מצרים. אזכור נוסף מצוי בכתובת מארימינום (רימיני), השייכת ככל הנראה לתקופה הקלאודית, ובה נזכר טריבון ששירת בשני הלגיונות, ה-III וה-XXII; ל-III מצורף התואר קירנאיקה, ואילו ל-XXII אין כל תואר.¹² כתובת זו היא דוגמה ועדות לחוסר השיטתיות בשימוש בתארי הלגיונות, שהוסדר רק בתקופה הפלאווית. בתקופה זו, אולי בכוונה להדגיש את מסורותיו הקדומות, החל הלגיון ה-XXII להשתמש בתואר 'דיאוטריאנה' כתוארו הקבוע.

51 על תולדות הלגיון ה-XXII דיאוטריאנה בתקופה הקדם-פלאווית לא ניתן לומר הרבה. הוא נידב יחידת משנה (vexillatio) לצבא קורבולו (Corbulo) בסוריה בשנת 63 לספירה, ולכוחות

L'Année Epigraphique [=AE] (1976), p. 200; H. Devijver, *Prosopographia Militarium Equestrum*, 12 II, Leuven 1977, no. A159 bis.

כתובת מפאסטום, איטליה, לכבודו של הטריבון בבוליוס, המוזכרה (בשורה השנייה) את הלגיון ה־XXII

טיטוס במלחמתו ביהודים בשנת 69 לספירה.¹³ לאחרונה נתפרסם לוח־זכרון לא שלם מפאסטום שבאיטליה הדרומית, ובו נזכר שמו של מארגן מושבת החיילים המשוחררים שנוסדה במקום בשנת 71 לספירה — פ' באבוליוס סאלוויוס (?), רופוס, טריבון בלגיון ה־XXII דיאוטרנה (Deioterana [כך!]); התואר מופיע פעמים אחדות בצורה משובשת בכתובת לאטינית.¹⁴ לאחר־מכן נשלח באבוליוס, בדרגת פרוקורטור [ad agros] dividendos veteranis qui s[unt] deducti [sub... cur]a eius in colonia Flavia Prima Paesti חלוקת אדמות לוותיקי צבא, אשר שוחררו והתיישבו תחת פיקודו במושבה פלאוויה פרימא פאסטום). נראה לי ביותר, כי באבוליוס היה הטריבון שהוצב בראש יחידת משנה שיצאה בשנת 69 לספירה מערבה, עם ליקניוס מוקיאנוס, כדי לתמוך בתביעות אספסיאנוס לאימפריה; וכך מצוי היה בקרבה מתאימה כדי לפקח על משלוח וטרנים (למעשה, לא מן הלגיונות, אלא מהצי במיסנוס) לפאסטום באביב שנת 71 לספירה. אגב, ראוי לציין שהכתובת מעידה על תאריה של פאסטום בתקופה הפלאווית: Flavia Prima Paestum, תארים המתאימים בדיוק לאלה של קיסריה, שנעשתה לקולוניה בערך באותו זמן.¹⁵

גם על פעילויותיו המאוחרות יותר של הלגיון לא ניתן לומר הרבה. ייתכן מאוד, שהוא נידב יחידת משנה למסעו של טריאנוס לפרתיה; הלגיון ה־III קירנאיקה נשלח במלואו, כנראה, ממצרים למסופוטמיה, ולא שב משם לפני שנת 117/118 לספירה.¹⁶ ידוע, ששני הלגיונות — ה־III וה־XXII — שכנו בחודש אוגוסט של שנת 119 לספירה בבסיס הלגיונרי הכפול בניקופוליס, הנמצאת בקרבה מיידית לאלכסנדריה.¹⁷ אינני מכיר עדות המתוארכת בוודאות אודות פעילויותיו

13 טאקיטוס, ספרי השנים, טו 26; דברי הימים ה' 1; יוסף בן מתתיהו, מלחמת היהודים, ה' 44 ו' 238.
 14 J.M. Reynolds, 'Roman Inscriptions 1966-1970', *JRS*, 61; 87-86 מס' 10, (לעיל, הערה 10), מס' 87-86.
 (1971), p. 146; *AE* (1975), 251; L. Keppie, 'Colonisation and Veteran Settlement in Italy in the First Century A.D.', *Papers of the British School of Rome* (1984), pp. 98 ff.
 15 B.H. Isaac, 'Roman Colonies in Judaea, The Foundation of Aelia Capitolina', *Talanta*, 12-13 (1980-1981), pp. 31-54.
 16 D.L. Kennedy, 'Legio VI Ferrata: The Annexation and Early Garrison of Arabia', *Harvard Studies in Classical Philology* [=HSCP], 84 (1980), pp. 283 ff.
 17 BGU i.140 = E.M. Smallwood, *Documents illustrating the Principates of Nerva, Trajan and Hadrian*, Cambridge 1966, no. 333

קטע מלוח־ציפּוּקה, קרוב לוודאי ממצבת־קבר של קנטוריון; על גבה מוזכר הלגיון ה־XXII. צ'סטר, אנגליה

המאוחרות יותר של הלגיון ה־XXII דיאטריאנה, פרט לכתובת, שמחקר אותה כנראה על אמת המים הגבוהה בקיסריה. תשומת הלב אליה הופנתה על ידי איזק אשר גם פיענח אותה ככתובת־זכרון למפעל הבנייה של הלגיון ה־XXII דיאטריאנה, שנעשה כפי הנראה בתקופה ההדריאנית.¹⁸ עדות אחת ניתן לדחות. כוונתי ללוח־אבן לא שלם, מהבסיס הלגיונרי בצ'סטר שבאנגליה, המספר על קנטוריון, ככל הנראה ראשי, של הלגיון ה־XXII דיאטריאנה, שנעשה מאוחר יותר למפקד המחנה (praefectus castrorum) של הלגיון ה־XX ואלריה ויקטריקס (Valeria Victrix) בצ'סטר. האותיות מיוחדות לאמצע המאה השנייה;¹⁹ אך, לדעתי, לא ניתן לתארכן בדיוק מירכי, ואין לראות באבן זו עדות להמשך קיומו של הלגיון עד לאמצע המאה השנייה או מעבר לכך. הסבר מקובל לגורלו הסופי של הלגיון ה־XXII דיאטריאנה הוא הישמדותו — או היפגעותו הקשה, שגרמה לפירוקו — במרד בר־כוכבא, בשנים 132-135 לספירה. העדויות על אבודותיהם הכבדות של הרומאים במרד זה מצויות במקורות רומיים.²⁰ העובדה שלגיון אשר היה מוצב

18 S. Applebaum, *Prolegomena to the Study of the Second Jewish Revolt*, Oxford 1976, pp. 26 f., 39, n. 296; B.H. Isaac & I. Roll, 'Judaea in the Early Years of Hadrian's Reign', *Latomus*, 38 (1979), pp. 54 ff.

19 R.P. Wright, 'Roman Britain in 1964: II. Inscriptions' *JRS*, 55 (1965), p. 221, n. 7; *AE* (1965), p. 215; D.F. Petch, 'An Inscription from Chester', *Journal of Chester Archaeological Society*, 59 (1976), pp. 31-34; B. Dobson, *Die Primipilares*, Köln-Bonn 1978, no. 140; M. Gichon, 'The Bar-Kochba War: A Colonial Uprising Against Imperial Rome', *Revue Internationale d'Histoire Militaire*, 42 (1979), p. 89

20 ריטרלינג (לעיל, הערה 2). טור 1795; פרקר (לעיל, הערה 2), עמ' 162; לסקייר (לעיל, הערה 2), עמ' 26; A. Passerini, 'Legio', *Dizionario epigrafico di antichità romana*, IV, p. 557; E. Schürer, *The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ* (rev. and ed. by G. Vermes & F. Millar), I, Edinburgh Fronto, *De Bello Parthico*, 2; 3, 14, סט 14, קאסיס דיו, 1973. על האבודות של הרומאים ראה: 534 ff.

במצרים, ולא חילות המצב הקבועים במבצרים של ירושלים או בכפר עותנאי נפגע כה קשה, מעוררת תמיהה. אולם י' מילדנברג טען לאחרונה שבסיס כוחו העיקרי של בר-כוכבא שכן מדרום לירושלים.²¹ לכן ניתן להניח, שהלגיון ה-XXII, אשר הגיע לפרובינקיה מן הדרום, היה הראשון שהתנגש במורדים.

קיימות הזדמנויות או נסיבות אחרות אשר להן ניתן לייחס את חיסולו של הלגיון; אולם אם אנו מחפשים אחר מאורע או אסון צבאי, אין מתאים יותר לכך מאשר מרד בר-כוכבא. ידוע אמנם על אי-שקט באלכסנדריה בשנת 122 לספירה, ועל איום-מלחמה עם פרתיה בשנת 123 לספירה.²² כמרכן מצב-חירום (שסיבותיו אינן ידועות) בשנת 126 לספירה גרם למשלוח תגבורות ניכרות של הלגיון ה-III אוגוסטה (Augusta) מאפריקה מזרחה, אל לגיון אחר שמספרו III, ככל הנראה הלגיון ה-III קירנאיקה.²³ מאוחר הרבה יותר, בראשית המלחמה הפרתית של לוקיוס ורוס בשנת 161 לספירה, מספר קאסיוס דיו על הכחדתו של לגיון רומי באלגיאה (Elegeia) שבארמניה.²⁴ לא ידוע על היעלמות של לגיון כלשהו של חיל המצב בקפדוקיה או בסוריה באותו זמן, וניתן לייחס זאת ללגיון ה-XXII, אם נניח שנשלח צפונה זמן-מה לפני כן כדי לחזק את חיל המצב של קפדוקיה. אולם הסבר זה אינו מתקבל על הדעת. אין ספק ששמו של הלגיון ה-XXII אינו נמצא על שני העמודים מרומא, אשר עליהם חקוקים המספרים והתארים המשמשים עדות למערכ הלגיונות של צבאות הספר בשנים סביב שנת 160 לספירה.²⁵

התיאור הוא מסובך במקצת מפאת אי ידיעתנו את קורותיו המאוחרות של לגיון אחר, הלגיון ה-IX היספאנה (Hispana), לאחר יציאתו המשוערת מבריטניה בימי טריאנוס או הזריאנוס.²⁶ חוקרים בבריטניה טענו בלהיטות, שלגיון זה יצא מן האי, אך גילו פחות להיטות בנסיגות לקבוע מה היו בדיוק יעדו וגורלו הסופי. ורנר אק פיתח רעיון של אריק ברלי, לפיו הלגיון ה-IX היה הלגיון שהוכחד באלגיאה בשנת 161 לספירה.²⁷ לדעתי, לא נמשך קיומו של הלגיון ה-IX מעבר לשנת 140 לספירה לערך, והנני מתחיל להטיל ספק בכך שיצא בכלל אי-פעם מבריטניה, למרות העדויות שנאספו בעמל רב כדי 'להאריך' את משך חייו ולהציע מקומות להצבתו בהולנד, גרמניה ובמזרח.

אולם דברים אלה הם סטייה מן הנושא העיקרי — תולדותיו המאוחרות של הלגיון ה-XXII דיאוריאנה. פשוט יותר להניח, שבשנת 132 לספירה היה הלגיון ה-XXII השני של חיל-המצב הקבוע של יודיאה. הצעה זו אינה חדשה. ריטרלינג רמז לה לפני זמן רב.²⁸ אני שקלתי אפשרות זו, אם כי לא ברצינות מלאה;²⁹ והרעיון נבדק שוב על-ידי איזק ורול.³⁰ להלן נבדוק אפשרות זו ביתר העמקה ונראה אם אמנם ניתן להתאימה למידע המועט על

L. Mildenberg, 'Bar-Kokhba Coins and Documents', *HSCP*, 84 (1980), pp. 320 ff. 21

Scriptores Historiae Augustae, Vita Hadriani 12.1, 12.8 22

ראה קנדי, לעיל, הערה 16. 23

קאסיוס דיו, עא 1.2. 24

ILS, 2288 25

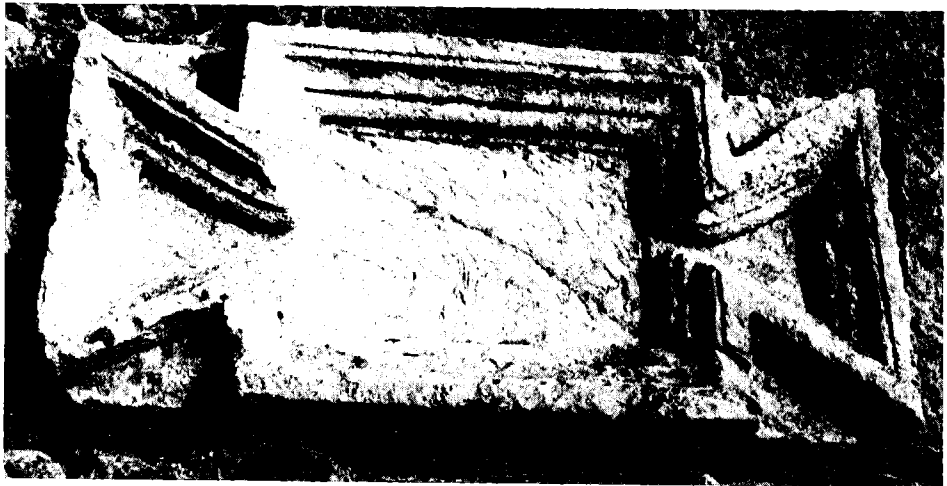
E.B. Birley, 'The Fate of the Ninth Legion', R.M. Butler (ed.), *Soldier and Civilian in Roman Yorkshire*, Leicester 1971, pp. 71 ff. 26

W. Eck, 'Zum Ende der Legio IX Hispana', *Chiron*, 2 (1972), pp. 459-462 27

ריטרלינג (לעיל, הערה 2), טור 1795. 28

קפי (לעיל, הערה 1), עמ' 863. 29

איזק ורול (לעיל, הערה 18), עמ' 61. 30

כתובת זכרון מחוקה על לוח אבן המשובצת באמת המים העליונה לקיסריה. ההנחה היא, כי מדובר בלגיון ה-XXII דיאוטריאנה

תנועות הלגיונות במזרח כאותה תקופה. תנועות הלגיונות והעברותיהם בימי טריאנוס והדריאנוס נסקרו בשנים האחרונות על-ידי חוקרים אחדים.³¹ כדי לחסוך מקום וזמן, אתחיל את בדיקתי בשנת 119 לספירה, השנה האחרונה שבה קיימת עדות לקיומו של הלגיון ה-XXII כחלק מחיל המצב באלכסנדריה. באותו זמן לערך אנו מוצאים את הלגיון ה-VI פראטה (Ferrata) בערכיה; פענוח מחודש של כתובת ידועה, אם כי שתומה, על אבן מגרסה מציב את הלגיון בפרובינקיה זו בשנת 118/119 לספירה.³² בתקופה זו היה ביודיאה לגיון אחד לפחות, וקרוב יותר לוודאי – שניים: ה-X פרטנסיס (Fretenensis) וה-II טריאנה (Traiana). מה שנראה ברור הוא שהלגיון ה-II טריאנה עבר למצרים כבר בשנת 127 לספירה, והלגיון ה-VI פראטה הועבר ליודיאה ושהה בה בסוף שלטונו של הדריאנוס לכל המאוחר, כנראה, בשנת 135 לספירה.³³ כדי לצמצם בהשערות נניח, ששתי ההעברות אירעו סביב שנת 120 לספירה. אך אין זה בלתי-אפשרי לשלב ברצף זה של העברות את ההעברה של הלגיון ה-XXII דיאוטריאנה ליודיאה בשנים שסביב שנת 120 לספירה (כפי שניתן לשער, כמחליפו של הלגיון ה-II טריאנה בכסיס שבכפר עותנאי), ולהניח שהוא שהה שם, והושמד רק בשנת 132 לספירה, ובמקומו בא, בזמן המלחמה או בסופה, הלגיון ה-VI פראטה. מכאן שאין צורך להניח, שהלגיון ה-XXII הגיע לפרובינקיה כתגבורת בשנת 132 לספירה. אם נקבל את הכתובת המחוקה שעל אמת המים בקיסריה כתיעוד אמיתי של הלגיון בימי שלטון הדריאנוס, הרי היא מצביעה על קשר טוב עם יודיאה באותו זמן. הרבה פחות ודאית היא העדות

31 ראה: קפי, לעיל, הערה 1; G.W. Bowersock, 'Old and New in the History of Judaea', *JRS*, 65 (1975); קנדי (לעיל, הערה 16), עמ' 283-309.

32 קנדי, שם.

33 על הלגיון ה-II טריאנה ראה: B.H. Isaac & I. Roll, 'Legio II Traiana in Judaea', *ZPE*, 33 (1979), pp. 149 ff.; idem, 'Legio II Traiana — A Reply', *ibid*, 47 (1982), pp. 131 f. על הלגיון ה-VI פראטה ראה: קנדי, לעיל, הערה 16; B. Lifshitz, 'Sur la date du transfert de la legio VI Ferrata en Palestine', *Latomus*, 19 (1960), p. 109.

המובאת לעתים על-ידי חוקרים כראיה: דיווחו של הסופר הנוצרי סקסטוס יוליוס אפריקנוס, לפיו הושקו אנשי הלגיון ה-XXII ביין מורעל על-ידי הפרושים.³⁴ אולם ראיה זאת נראית כסברה גרידא, והובאה לראשונה על-ידי אָפֶּל.³⁵ לאמיתו של דבר, יוליוס אפריקנוס רק מספר שאנשים מה'פלנקס' הרומי הורעלו; אך אין כל אזכור (לפחות לא בנוסח היחיד של הטקסט היווני שהצלחתי לאתר) של יחידה צבאית מסוימת, ובוודאי לא של הלגיון ה-XXII דיאוטריאנה.³⁶ ניתן להעלות השערה, שהדריאנוס החליף את הלגיון ה-II טריאנה בלגיון ה-XXII דיאוטריאנה בראשית שנות העשרים של המאה השנייה לספירה, וזאת כדי להציב את הלגיון ה-XXII ה'מנוסה' יותר במקומו של הלגיון ה-II בפרובינקיה שהיתה קר-חזית. אם נמשיך בקר-מחשבה זה, הרי הלגיון ה-II טריאנה שימש במשך זמן-מה כחיל המצב של מצרים יחד עם הלגיון ה-III קירנאיקה (לפני שזה הועבר לערביה, לכל המאוחר בימי פיוס, קרוב יותר לוודאי בשנת 135 לספירה).³⁷ ניתן להעלות בנקל הזדמנות אפשרית להעברתו של הלגיון ה-XXII ליודיאה: ביקורו של הדריאנוס במזרח בשנת 123 לספירה, כשהאזור היה נתון בסכנה מצד הפרתים.³⁸ טיבריוס קלאודיוס קוארטינוס הועמד בראש יחידות המשנה של הלגיון ה-II טריאנה והלגיון ה-III קירנאיקה, שהוזו אל-נכון צפונה, לאזור העימות.³⁹ היערכותם זה לצד זה של שני לגיונות אלה עשויה לרמוז, שהם באו מאותה פרובינקיה, ואפשר בנקל להניח, שהיתה זו מצרים. לפני זמן-מה פורסם פפירוס, המספר שהלגיון ה-II טריאנה וה-III קירנאיקה היו במצרים יחד, אולם מאוחר יותר הטיל רוברט פינק ספק בקריאתו ודחה אותה.⁴⁰ לאחרונה דווח על כתובת מן הנגב,⁴¹ המזכירה את שני הלגיונות, אך הנני נוטה להאמין שקריאתה אינה ודאית והתארוך נשאר בלתי-ברור. כך ניתן לתאר תסריט, שבו הלגיון ה-XXII משרת ביודיאה בתקופת הדריאנוס וכתוצאה מכך הושמד שם. פתרון זה לבעיית היעלמותו של הלגיון צריך היה להשביע את רצוני, אולם אנו זקוקים לראיה.

סופרים רומיים נוהגים איפוק בדיווחיהם על אובדן לגיונות. ידוע לנו, כמובן, על הכחדתם המדהימה של שלושה לגיונות של וארוס (Varus) ביער טויטובורג (Teutoburg) בשנת 9 לספירה. אולם פרט לכך, אין בידנינו כל מידע ברור על פיזורו או השמדתו של לגיון כלשהו במערכה בתקופת האימפריה המוקדמת, מלבד הידיעה שנמסרה על-ידי קאסיוס דיו בקשר לאסון באלגיאה. אין במקורותינו דבר על גורלם הסופי של הלגיון ה-I גרמאניקה (Germanica) והלגיון ה-XV פרימיגניה (Primigenia), שפוזרו כנראה בשנת 70 לספירה; כזה המצב בקשר לאובדנם של

34 איזק ורול (לעיל, הערה 18), עמ' 50-60.
 35 F.-M. Abel, *Histoire de la Palestine*, II, Paris 1952, p. 92
 36 *Mathematici Veteres*, Paris 1693, p. 290
 37 M.P. Speidel, 'The Roman Army in Arabia', *ANRW*, II.8, Berlin-New York 1975, pp. 691 ff.;
 G.W. Bowersock, *Roman Arabia*, Cambridge, Mass., London 1984, p. 106
 38 חיי הדריאנוס (לעיל, הערה 22), 12, 8.
 39 *Prosopographia Imperii Romani*, ed. 2, C 990; G. Alföldy, *Fasti Hispanienses*, Wiesbaden 1969, pp. 79-81
 40 H.A. Sanders & J.E. Dunlap, *PM*, vii.435; R. Fink, 'Soldiers' Receipts for Legacies', *Bulletin of the American Society for Papyrology*, 1 (1963-1964), p. 44; idem, *Roman Military Records on Papyrus*, Cleveland 1971, no. 77
 41 קנדי (לעיל, הערה 16), עמ' 304.

הלגיונות ה־V אלאודה וה־XXI רפאס (Rapax) בימי דומיטיאנוס וביחס לסופו של הלגיון ה־IX היספאנה.⁴² מקובל לחשוב שאובדנו של נס הנשר, אשר היה מאוד חשוב לרוח הקרב של הלגיון ולהתרוממות רוחו, גרם אוטומטית לפיזורו; אולם מן הידיעות היחידות שבידינו על אובדנים כאלה בתקופת האימפריה הקדומה מסתבר שאובדן הנס לא גרם לפיזור הלגיונות הנוגעים לדיונו.⁴³

נסיבות אובדנו של לגיון אינן חייבות להיות צבאיות. ידוע לנו ממקורות אפיגרפיים מתקופה הרבה יותר מאוחרת על פיזורו של הלגיון ה־III אוגוסטה באפריקה בשנת 238 לספירה, ככל הנראה בידי גורדיאנוס השלישי, לאחר שלגיון זה הביס וגרם למותם של גורדיאנוס הראשון והשני בזמן נסיון ההפיכה שלהם.⁴⁴ שמו של הלגיון נמחק מכתובות רבות, אך הוא התקבל מחדש לרשימת הצבא בימי ולריאנוס. בלי ידיעות כלשהן על הנסיבות המדיניות, יכולנו להניח, שתבוסה צבאית מסוימת בידי שבטים מקומיים היא ההסבר המצומצם ל־*damnatio memoriae* (מחיקת השם).

כאשר דנים בגורל הסופי של לגיונות חסרים, החוקרים מסתמכים בדרך־כלל על עדויות אפיגרפיות, אשר לעתים רחוקות הן מדויקות דיין כדי לקבוע בדיוק מירבי את התאריך שבו אבד לגיון או הושמד. למען האמת, גורלו של הלגיון ה־XXII דיאטריאנה, כגורלם של לגיונות אחרים אחרים, נסתר מאתנו.

42 קפי (לעיל, הערה 4), עמ' 214 ואילך.

43 סריטוניוס, חיי אספסיאנוס, ג; Velleius, ii.97.

44 Th. Mommsen, *CIL*, VIII (Berlin 1881), Introduction, pp. xx-xxi; ריטרלינג (לעיל, הערה 2), טורים 1336, 1339.